

RECONSTITUIRI

DIMITRIE CUCLIN, FILOZOF AL MUZICII

DIMITRIE CUCLIN, PHILOSOPHER OF MUSIC

Ion GAGIM,

doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar,
Universitatea de Stat *Alecu Russo*, Bălți

DIMITRIE CUCLIN, personalitate profundă și complexă în manifestările sale – **compozitor** (e suficient să amintim doar de cele 20 de simfonii care îi aparțin), **estetician** (lucrarea sa „Tratat de estetică muzicală”, apărută în anul 1933, este prima în domeniu în spațiul european), **filozof** (reflecțiile sale filozofice asupra fenomenului sonor surprind prin originalitatea sa), **scriitor** (scrie texte poetice și dramatice), om de o largă cultură artistică și generală – a rămas să fie puțin sau chiar foarte puțin cunoscut (și deloc valorificat) în mediul muzical și cultural românesc, în special în cel basarabean [1].

Considerăm o datorie în fața culturii noastre de a readuce la lumina zilei și a include în circuitul cultural contemporan numele și ideile filozofice și estetice ale acestui veritabil artist și gânditor original, care a îmbinat armonios simțirea artistică cu gândirea logică. Avem certitudinea că meditațiile lui Dimitrie Cuclin despre sunet, despre relația om-sunet, despre sunetul muzical ca un caz aparte al sunetului lumii, despre om, viață, muzică sunt utile tuturor acelor care își au deschise sufletele pentru muzică, fenomen definitoriu, în concepția lui Cuclin, al lumii și al vieții umane. Mînați de dorința de a întreprinde ce-va în acest sens, dar cu

prea puține surse la îndemînă (apropo, ele nici nu există în număr mare) pentru pregătirea unui studiu, fie modest sau chiar foarte general asupra personalității și operei lui Dimitrie Cuclin, am considerat că ar fi acceptabilă, pentru început, o altă variantă – de a reproduce spicuri dintr-o lucrare consacrată acestui nume. Pentru aceasta ne-am adresat lucrării Ellei Istratty și a lui Dan Smântănescu *Convorbiri cu Dimitrie Cuclin* (București, Editura muzicală, 1985).

Pentru prezentarea de față ne-am propus ca subiect problema filozofică a artei sunetelor, adică personalitatea lui Dimitrie Cuclin ca filozof.

Este incitant să urmărești dialogul viu al maestrului cu autorii cărții sus-numite. Am hotărît să ne limităm însă (pentru crearea unei imagini generale asupra concepției lui Cuclin) la expunerea unor pasaje din studiul introductiv, semnat de ALEXANDRU TĂNASE și intitulat *Un sistem filozofic și estetic original al muzicii*.

Așadar, să oferim cuvîntul autorului prefeței.

Reflecțiile despre muzică sînt aproape tot atît de vechi ca și arta sunetelor, iar originile acesteia se pierd în negura timpului [...]. Se poate spune că muzica era cea mai adecvată expresie a unor

valori incipiente prin care oamenii își celebrau actele lor instituite de civilizație[...].

Muzica trebuie asociată cu concepția pitagoreică a armoniei și frumosului [...]. Viziunea despre muzică a grecilor în ansamblul ei are o puternică coloratură estetică, iar aceasta este evident mai cu seamă în estetica pitagoriciană, care este, prin excelență, o estetică a armoniei. Pitagora și discipolii săi nu foloseau încă termenul de frumos – to kalon, ci acela de armonie [...]. Este o concepție idealizantă despre frumos care a avut o mare influență asupra concepției despre artă a grecilor în general, care priveau frumosul ca pe o proprietate a lumii vizibile, însă această teorie pitagoriciană despre frumos a fost, la rîndul ei, influențată cel mai mult nu de artele plastice, ci de muzică.

Presupunînd că fiecare mișcare regulată este un sunet armonios, pitagoricienii au presupus că întregul univers produce o muzică a sferelor, o simfonie pe care noi n-o auzim numai din cauza că răsună continuu așa cum nu vedem, nu sesizăm mișcarea pămîntului. Muzica – expresie a proporțiilor cosmice și muzica – modelatoare a sufletului nu trebuie contrapuse ca stări diametral opuse, ci ca dimensiuni complementare ale etosului muzical. Una din marile lecții date Eladei de neasemuitul ei educator Homer a fost și aceea că inspirația lirică nu destramă, nu împușinează ființa lăuntrică a omului, ci dimpotrivă, o întărește... Estetica pitagoriciană a frumosului muzical – ca expresie a sufletului, dar și ca expresie naturală unică, fără egal și fără termen de comparație – s-a impus în cultura greacă în ciuda adversităților pe care le-a stîrnit. Am amintit-o aici, întrucît este prima schiță de filozofie a muzicii [...]. Sînt foarte puține încercările de a construi o estetică muzicală specifică și

cu atît mai puține acelea care au ambiționat să elaboreze o filozofie a muzicii. Mai mult decît atît: puținele încercări în acest sens vin din partea unor filozofi, [...] și nu din partea muzicienilor [...].

În lumina celor spuse cazul Cuclin ne apare foarte interesant, aproape singular. De ce am spus „cazul Cuclin”? În primul rînd, pentru că el [...] a rămas încă un mare necunoscut. Nici puținele articole ce s-au scris despre el, nici monografia ceva mai veche a lui Vasile Tomescu [2], nici cuvintele nestemate [...] ale lui Geo Bogza n-au fost urmate de o acțiune mai amplă, concertată și atît de necesară de valorificare a unei opere monumentale[...]. În al doilea rînd, este un caz, deoarece opera sa este într-adevăr monumentală prin proporții, prin idei novatoare și prin diversitate; este un exemplu unic – nu numai în propria noastră istorie culturală, ci în cea universală – cînd un mare muzician este, în același timp, un mare estetician și filozof, ilustrînd toate aceste domenii cu opere de amploare și profunzime unice.

Aici Al. Tănase face trimitere la lucrarea lui Alexandru Bogza, *Realismul critic*, București, 1982 (cartea a treia fiind intitulată *Bazele filosofice ale muzicii*), lucrare în care „se poate întrevădea o anumită influență a lui Dimitrie Cuclin”, după afirmația lui Al. Tănase. În continuare, autorul inserează un pasaj din Al. Bogza vizavi de problema unității dintre intuiții/percepții și concepte, formulat în spirit cuclinian: „Și dacă astfel percepțiile muzicii cîștigă lumina cunoștinței, în schimb, cunoștința cîștigă în sensibilitate, devine mai intuitivă, cei doi factori ai cunoștinței filozofice - sensibilitatea și gîndirea abstractă - regăsindu-se într-o desăvîrșită sinteză: aici avem filozofia muzicii, care, la urma urmei, este însăși

Filozofia în genere". Iar compozitorul Anatol Vieru relevă că Al. Bogza „vede în structura sunetului o expresie a esenței universului” (în stilul concepției pitagoreice, reactualizată de D. Cuclin [3]).

[...] Cuclin deosebește: **Esența**, ca modul prim, elementar, existența pură, nimicul (hegelian), care conține totul și toate și **Substanța**, ca modul secund, complex, în discontinuitate atomică în infinitul material și spațial [...] „Substanța este „palpabilă”, să-i zicem „materie”; Esența este „impalpabilă”, să-i zicem „spirit” [...] Substanța este doar un mod al Esenței ...”, îl citează Al. Tănase pe D. Cuclin [4]. *Esența spirituală este „potențialul” existent al lumii, iar Substanța materială este „actualul viu” al lumii. Sînt două infinituri coexistente [...].*

[...] „Două sînt elementele artei ca și cele ale universului: Esența și Substanța”. „Esența se substanțializează, Substanța se reesențializează”, iar „viața omului este drumul dintre Substanță și Esență”.

Vorbind despre relația inefabil-psihic, Cuclin se referă la magnetism cu tainele lui nedezlegate, ca o punte de legătură între om și univers, între inefabilul magnetic și inefabilul poetic. Acest postulat al lui Cuclin despre magnetism poate fi interpretat în felul următor: mișcarea materiei este determinată de ceva. De ce? De magnetism (=atracție-respingere, gravitație). Așadar, magnetismul ține de Esență, iar materia care se mișcă sub diferitele ei forme – de Substanță. *Substanța* (materia) e vizibilă, palpabilă etc., *Esența* (magnetismul) – nu [5].

Că marele gînditor român are în vedere o perspectivă axiologică și demiurgică asupra ființei o dovedește și modul în care interpretează și alte trepte (ipostaze) ale raportului esență-substanță, suflet-corp: universul, omul,

opera omului – totul e ființă, avînd suflet și corp, iar puterile active și creatoare derivă din spirit (esență), dar pre-supune unitatea suflet-corp, fond-formă, fără de care opera de artă nu înseamnă nimic. Din punctul de vedere al subs-tanței, al devenirii cosmosului, la în-ceput a fost materia, corpul; din punct de vedere al creației, la început a fost conștiința și tocmai acest din urmă aspect (unghi de vedere) îl are mereu în vedere Cuclin – cu alte cuvinte, la început a fost conținutul esențial care înseamnă chintesență, inefabil, suflet, concepție, idee, după care urmează forma substanțială (substanță-psihic-corp-realizare-construcție). Cel dintîi este la nivelul (și competența) geniului, în timp ce realizarea, construcția, supusă unor legi, unor canoane, reclamă talent [...].

În concepția lui Cuclin, esența nu se află dincolo de lume, nu este o transcendență supranaturală de natură ideală sau mistică, ci constituie potențialul creator al lumii, este ceea ce asigură trăinicie, permanență, viabilitate oricăror întocmiri cosmice sau culturale [...]. Și nimic nu ne apropie mai mult de această izvodire perpetuă de acest joc infinit al armonicelor ascendente și descendente, al consonanțelor și disonanțelor, decît muzica; lumea însăși „nu e decît o muzică realizată” – după o vorbă a lui Shopenhauer și pentru că, adaugă Cuclin „lumea e o mișcare, mișcarea e viață, viața e muzică și muzica e armonie în mișcare”. Nu e de mirare că muzica e socotită singura putere care ar fi în stare să restabilească echilibrul tuturor forțelor substanțiale [...].

Cum singur mărturisește, Cuclin a făcut ca – pentru prima dată – să răsune vocea muzicii la un Congres mondial de filozofie: la al VIII-lea Congres din 1934, la Praga, el a prezentat comunicarea „Musique: arte et philosophie”, pe baza unei sinteze a conținutului Tra-

tatului său de estetică muzicală. O teză fundamentală pe care o repetă nu o dată: Muzica este viața însăși – dar nu viața redusă la structurile ei biopsihice, ci viața întregului univers, oglindă și întruchipare a legilor de viață, amplificând mișcările și stările sufletești dincolo de orice limită imaginabilă.

Într-un discurs asupra muzicii Cuclin spunea: "Muzica este viața însăși. Dar viața cuprinde întregul univers. Muzica deci este viața întregului univers. Și numai ca făcând parte din universul întreg, noi înșine putem zice că muzica este însăși viața noastră" [...]. Muzica este Viața și prin faptul că este oglinda legilor de viață – omenească și universală [...]. Viața se manifestă printr-un complex de mișcări [...]. Muzica fiind însăși Viața, înseamnă că, cercetînd legile mișcării, cercetăm legile Vieții, adică și legile Muzicii" [...]. Un prim stadiu definitor al Vieții este Muzica..." [6]. În viziunea lui Cuclin, muzica este deci mai mult decît „oglindea vieții” – deși acceptă și acest înțeles [...] – ea devine modelul paradigmatic pentru orice armonie posibilă – a omului, a corpurilor cerești. „Iată deci, spune Cuclin, că expresiile: armonia omului, armonia evoluției spiritului omenesc, armonia corpurilor cerești sînt locuțiuni proprii, a căror înțelegere trebuie căutată în armonia constituirii sunetului muzical” [...].

Atît de mare s-a dovedit a fi puterea spirituală a muzicii din cele mai vechi timpuri, încît oamenii s-au obișnuit să-i confere caracter divin, s-o considere însăși imaginea Ființei, expresie concentrată a armoniei universale, putere armonizatoare dătătoare de viață.

„Negarea supremelor cuceriri ale spiritului uman, care sînt legile construcției muzicale, duce la confuzie, haos și moarte pentru spirit și simțire”, menționează Cuclin.

[...] În ființa omului, dualitatea Esență-Substanță se stinge, magnetismul universal devine Eul sensibil, voluntar și conștient, dotat cu putere creatoare, iar, în acest sens, „muzica este omul însuși” – omul ca individualitate, dar întemeiată pe umanitate, ca subiectivitate, dar întemeiată pe obiectivitatea umană. În și prin om, prin conștiința de sine a omului, dualitatea Esență-Substanță devine o unitate creatoare [...].

Întrebat ce este omul pe care el îl identifică, precum am văzut, ca expresia cea mai înaltă a vieții, cu muzica, Cuclin întrezărește ipotetic un fel de vîrstă de aur, înainte de „catastrofa atlantică” a omului muzical, de firească alianță a Esenței cu Substanța, în lumina conștiinței de ideal muzical, după care apar semne ale degradării; el distinge trei stadii umane, din punct de vedere al influenței esențiale, modelatoare a muzicii: omul-animal, omul-uman, omul-spiritual [...].

[...] Cuclin face unele precizări care ne ajută să-i înțelegem mai bine sistemul său funcțional [7]: „Că noi nu facem muzică cu sunetul, ci cu sufletul. Nu cu sunetele. Ci cu stările și mișcările sufletești. Că nu sunetul este elementul muzicii. Ci funcțiunea psihică pe care sunetul o poartă numai [...] și o transmite de la creator la auditor [...] Ce-i aceea funcțiune? Un grad de mișcare sufletească. Ce fel de mișcare sufletească? De bucurie, sau întristare” [...]. Evoluția umanității, revelația funcțiunii muzicale „coincide cu saltul calitativ al omului din faza instințelor și a inspirației mistice, a sonorului, în faza conștiinței intelectuale și morale”.

[...] „Percepția sunetului muzical a fost semnul evoluției ființei animale în ființă umană. Înțelegerea funcțiunii a fost semnul evoluției ființei umane în ființă spirituală”. „Muzica este barometrul cultural al omenirii”.

[...] *Ca descoperitor al funcționalismului în muzică, o adevărată revoluție în estetica artelor, - Dimitrie Cuclin arată că aceasta înseamnă „transpunerea centrului de greutate de pe terenul sonor, sensorial, pe terenul funcțional, psihologic” [...]*

[...] *Este un mod de a înțelege muzica prin care ne explicăm rolul proeminent al Eticii în sistemul său filozofic și muzical: este „suprema inerență a creației, condiția vieții”, ceea ce presupune idealul de adevăr, de dreptate și de progres al artistului, ideal întemeiat pe ceea ce a oferit umanitatea mai exemplar prin spiritele ei reprezentative”; ea „corespunde adevărului Esenței, care există în eternitate, în timp ce materialul și construcția corespund realității Substanței...”. Funcțiunea reunește, solidarizează eticul și esteticul în subs-*

tanța unitară a artei [...]. Arta nu are un alt destin decât cel al umanității și de aici uriașa ei capacitate expresivă și transformatoare, generatoare de ordine spirituală și de plenitudine umană [...].

Încheiem prin aceste postulate apoteotice prezentarea omului-filozof Dimitrie Cuclin. Desigur, pentru a pătrunde pe deplin și adecvat în conceptul său filozofic-estetic-muzical complex este necesar de a apela la sursă – de a-l citi pe însuși autorul sau de a-l „asculta”, meditativ și interesat, în dialogurile sale cu cei ce l-au provocat la destăinuire. În această ordine de idei, expunem (în ordine cronologică) lista lucrărilor principale existente la temă, lucrări care vor putea alimenta, sperăm, curiozitatea cititorilor asupra acestei personalități și a operei sale:

- Cuclin, Dimitrie, *Tratat de estetică muzicală*, Tiparul Oltenia, 1933.
- Tomescu, Vasile, *Drumul creator al lui Dimitrie Cuclin*, Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor, București, 1956.
- Bogza, Alexandru, *Realismul critic* (cartea a treia *Bazele filosofice ale muzicii*), Ediție îngrijită de Al. Tănase și Al. Boboc. Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- Cuclin, Dimitrie, *Correspondența. O istorie polemică a muzicii*, Ediție critică de Viorel Cosma pe marginea corespondenței Doru Popovici – Dimitrie Cuclin, Editura „Junimea”, Iași, 1983.
- Istratty, Ella; Smântânescu, Dan, *Convorbiri cu Dimitrie Cuclin*, Editura Muzicală, București, 1985.
- Bârsan, Ion, *Convorbiri cu Dimitrie Cuclin – filozof, muzician, scriitor*, Editura „Porto-Franco”, Galați, 1995.

Referințe

1. În acest sens, considerăm, nu este lipsit de interes faptul că Dimitrie Cuclin s-a născut la Galați.
2. E vorba de lucrarea: Vasile Tomescu. *Drumul creator al lui Dimitrie Cuclin*. București, 1956 (n. n. – I.G.).
3. N. n. – I.G.
4. Aici și în continuare: frazele luate între ghilimele îi aparțin lui D. Cuclin – I.G.
5. N. n. – I.G.
6. Ca mișcare vibratorie armonică – I.G.
7. Artistul-savant tratează muzica ca un sistem de *funcții* de natură interioară, psihică. Esența teoriei funcționale cuclinienne a muzicii se fundează pe astfel de postulate ale gânditorului: „Nu sunetul este elementul Muzicii, ci funcțiunea lui (psihică)”; „Adevăratul sistem al Muzicii este nu sonor, ci funcțional – un sistem de funcțiuni”; „Sunetul nu este decât un purtător și transmițător de funcțiuni”; „Funcțiunea este un grad de mișcare sufletească”; „Opera de artă este un monument funcțional” (n.n.-I.G.)